

Українські народні звичаї в сучасному побуті

ВИХОВНА КОМІСІЯ
СВІТОВОЇ ФЕДЕРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЯ

**Обладинка
Ніна Мудрик - Мриц**

**Рушники рисувала
Ярослава Турно**

ЛЕСЯ ХРАПЛИВА - ЩУР

Українські народні звичаї в теперішньому побуті

ЯРОСЛАВА ТУРКО

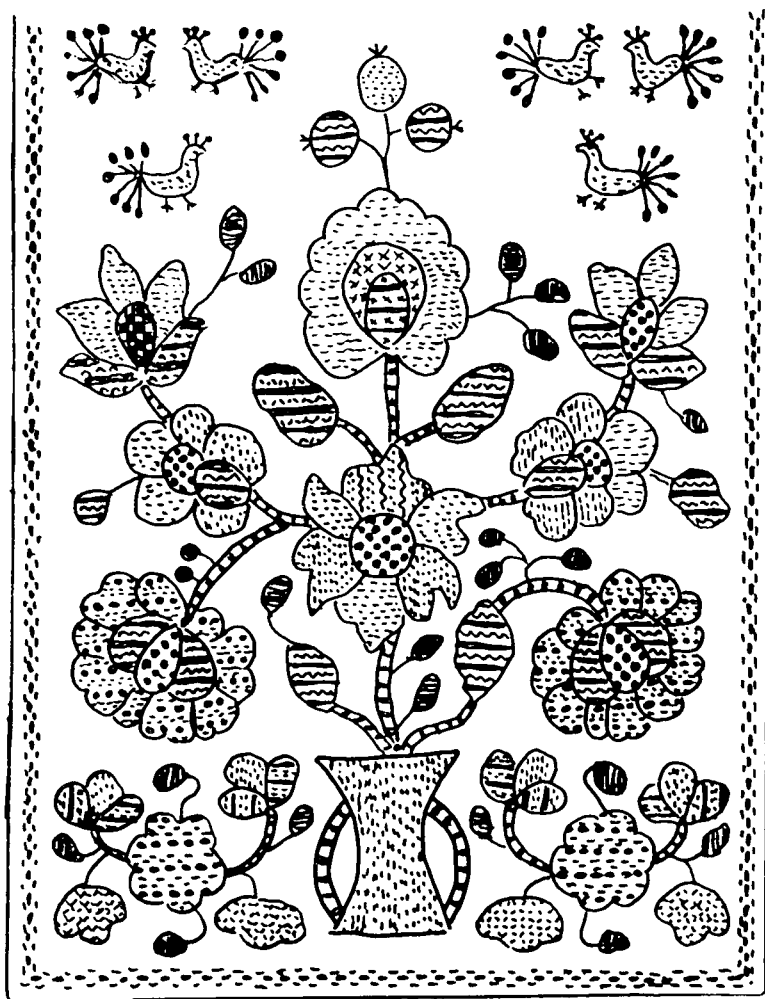
Українські рушники

diasporiana.org.ua

Виховна Комісія
Світової Федерації Українських Жіночих Організацій

Торонто — 1982

Центральна Полтавщина. Дерево життя і пташки.
Колір — червоний.

ПЕРЕДМОВА

Вже від довшого часу відчувається потреба підручної книжечки, що в ній у сконденсованій і легко доступній формі можна було б знайти інформації про наші свята, традиції, звичаї, як і можливості пристосування їх у наших сучасних обставинах.

Виховна Комісія СФУЖО рішилася таку книжечку видати для тих, що цікавляться, для тих, що хочуть знати, для тих, що хочуть плекати наші традиції. Ми вже маємо кілька поважних праць з цієї ділянки вартісної літератури, як наприклад — 5 томів проф. Степана Килимника, праці митрополита Іларіона, Олексі Воропая та інших. Ця література показує багатство наших звичаїв, давність та глибину нашої культури. Однак — не маємо нічого підручного, короткого. Ця книжечка-брошура, це перша спроба “настільної книжечки”, невеличкої та стислої, яка мала б допомогти бажаним якнайшвидше дістати основні інформації про те, **ЩО робити? КОЛИ? і ЯК?**

Тож — користайте з неї! Як маєте якісь зауваження, поради, дайте нам знати. Якщо буде потреба, вийде доповнене видання.

Заохочуйте і своїх друзів з неї користати. Плекаймо і будьмо горді за наші традиції, які у нашому модерному світі не втрачуть свого чару та краси, і так, як колись, є повні глибокого змісту, поезії й символіки.

Маємо приємний обов'язок тут подякувати за працю, дар для СФУЖО, авторкам Ярославі Турко та Лесі Храпливої - Щур. Ніні Мудрик-Мриць за обкладинку. Пані Н. за мовну коректу. Отцеві мігратові Іванові Сиротинському і отцеві протоєреєві Петрові Бублику за те,

що прочитали тексти та дали цінні зауваження, доповнення тексту й заохоту друкувати цю брошуру.

Віriamo, що ця книжечка хоч трохи заповнить прогалину та pomoже нам цікавіше і правильно плекати наші традиції та передавати їх наступним поколінням.

*Оксана Бризгун-Соколик
Виховна Референтка СФУЖО*

Торонто, жовтень 1982 р.

Леся Храплива-Щур

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ЗВИЧАЇ У ТЕПЕРІШНЬОМУ ПОБУТІ

Українські народні звичаї походять здебільшого ще з передхристиянських часів. Упродовж віків вони злилися з християнськими звичаями та обрядами в одну гармонійну цілість. Вони переважно віддзеркалюють життя хліборобів, що було дуже тісно пов'язане з природою. Це й витворило окремий український світогляд. Особливістю цього світогляду була велика пошана праці, потреба ладу та порядку в усьому й привітність до людей. Сили природи, на які людина не могла мати впливу, викликали в наших предків почуття подиву й набожності. Наші предки-погани одухотворювали й почитали сили природи: сонце, вітер, дощ, але ставши християнами сприйняли віру в єдиного Бога й старалися притримуватися Його законів.

Християнству в Україні буде незадовго тисяча років. Світогляд нашого народу близький був до християнства, тож упродовж тисячоліть витворив свої прекрасні та глибоко-змістовні релігійні традиції. Ці традиції мають значення не лиш для нас — українців, вони теж мають свою вагу, як частина вселюдського ідеалу — намагання пізнати Бога, — Найвищу Правду та виявляти свою любов до Нього.

Українці в країнах діаспори живуть переважно в містах, серед населення іншої мови й культури. Модерна цивілізація сучасних міст творить інші умовини життя, ніж ті, які були колись по наших селах. Та і життя у наших містах було дуже відмінне. Здавалося б, що наші старовинні звичаї тут зовсім не мають місця. Що спільного має наше життя на фабриці, чи в бюрі з урожаєм збіжжя чи роєнням бджіл? Одначе, приглянувшись ближче, побачимо, що тут

справа не у сільському господарстві, але йдеться про всяку чесну та щирю працю, про турботи нею та її успіхи, про життя згідно за правилами та законами Бога і природи. Ці вартості у звичаях ніколи не будуть “перестарілими”, чи “не на місці”, де б ми не жили, бо у них є стародавні уявлення, тямки наших предків, бо вони — це тільки знаки-символи тих великих вартостей. Знаки важливі й особливо гарні, поетичні.

І що найважливіше — всі стародавні звичаї є твором українського народу. В них його духові скарби. Коли їх зберігаємо, живемо нашим власним життям. А, коли передаємо нашій молоді, ми даємо їй українську духовість. Передавання традицій та пошана й пленання наших звичаїв — може бути цікаве та захоплююче і для теперішньої молоді, коли вона переживе їх разом з нами, коли матиме про них милі й дорогі їй спогади дитинства. На них можуть тоді далі розвивати й поглиблювати українську свідомість дітей наші Церкви, школа, молодечі організації.

Очевидно, що кожний звичай, що його ми дома притримуємося, треба дитині належно пояснити, обговорити з дітьми. Багато чого цікавого снажуть нам ще живі сьогодні дідусі й бабусі, коли їх схочемо розпитати та слухати. Та й наша преса, головно жіноча, тана, як “Наше Життя”, “Жіночий Світ”, “Промінь” містять дуже багато статей про наші звичаї. Є теж окремі великі праці про наші народні звичаї, такі, як С. Килимника, О. Воропая, митрополита І. Огієнка. Треба лиш їх шукати, а знайдемо в них і описи, і пояснення всіх цих звичаїв. І зможемо їх належно пояснити нашим дітям. Бо тільки те, що дитина розуміє, те може й пошанувати і запам’ятати на все життя. Що ж буде незрозуміле, те залишиться чужим, а то й виглядатиме молоді смішним.

У будні дні наша пересічна родина в країнах поселення живе окремо, кожний її член у своєму світі між чужими: в школі, чи на праці. Правда, і в будні дні можна зробити короткі хвилини спільного життя родини якнайбільше “українськими”. Але найбільше надаються до піз-

нання та переведення наших українських звичаїв — свята. Тому треба звернути на них особливу увагу.

Свята в календарі староукраїнського року були якнайтісніше пов'язані з порами року та відповідною до них працею в полі й в господарстві. Але коли прийшло в Україну християнство, церковні свята злилися із старовинними і тому будемо розглядати їх разом.

ОСІННІ СВЯТА

Осінь, особливо пізніша, це був час, коли вже зібрали збіжжя, городовину й садовину, коли понінчився час важкої та поспішної праці і наставав час відпочинку й перебування по хатах, приготування до нового року. Наставав тоді теж час і плянування та закладання нових родин, час весіль. Це було в житті нашого народу дуже важливе.

Осінь розпочиналася зі **святом св. Симеона Стовпника**, дня 14 вересня. Так і в церковному календарі того дня припадає новий рік, початок нового рокового церковного уставу. В народних звичаях із цим днем кінчалися літні зустрічі та ігри молоді, “вулиці”, а починалися осінньо-зимові “вечорниці” та “досвітки”.

Перше, більш осіннє свято — була **Покрова Пречистої Діви Марії, Покрова**, дня 14 жовтня. Це свято встановлене на пам'ятку чудесного врятування міста Царгороду в Греції від нападу сарацинів, за заступництвом Матері Божої. Подібне сталося теж і в нашій історії, коли Пречиста Діва чудесно врятувала славний Почаївський монастир від нападу турків. Це свято теж дуже глибоко прийнялося в нас, головню тому, що вже князь Ярослав Мудрий віддав був Україну під покров Пречистої Діви. Козаки мали у своїй церкві на Січі ікону Покрови та дуже її шанували й щедро обдаровували. В нові часи Українська Повстанська Армія вважала Пречисту Діву своєю Покровительною та врочисто відзначувала щорічно це свято.

У нашому житті варто плекати обов'язок вислухати спільно в цей день Службу Божу, прикрасити домашню ікону Богоматері. А в розмовах дома розказати дітям про значення цього свята та згадати членів родини чи знайомих, які служили в різних українських військових формаціях.

Вечерниці відбувалися всю зиму та осінь, навіть кожного вечора. Починалися вони спільною працею дівчат (прядення, вишивання, лущення насіння стручкових рослин, дертя пір'я). Далі приходили хлопці, всі спільно співали, жартували та танцювали, якщо це не був піст (Пилипівка перед Різдом). Далі була спільна вечеря, на яку складалися всі, а приготувляли вже в час вечерниць під наглядом "вечерничної матері". Це була старша, поважна жінка, в хаті якої сходилися, і яка мала наглядати над молоддю.

У новіші часи звикли називати "вечерницями" просто забави з танцями. Але добре було б відновити теж інші вечерничні звичаї, як ось спільну працю дівчат (наприклад у підготові до якогось ярмарку чи іншої громадської імпрези), получену з гостиною. Слід би теж увести наново звичай співати українські пісні там, де лиш збереться молодь. Навіть і в перервах поміж танцями на "вечерницях" таких, як їх тепер маємо. При дбайливості можна теж знайти на такі вечерниці чимало українських танкових мелодій. По змозі й одяг (головно дівчат) на забаву може бути в українському стилі. Дуже варто влаштовувати "вишивані вечерниці" з нагородами за найбільше стилеві одяги, а для дітей забави-маскаради з одягами з української історії чи казок.

Свята святих Катерини (7 грудня) та **Андрія** (13 грудня) — це свята дівчат та хлопців, пов'язані з вороженням, гаданням долі. Звичайно поєднують їх в одні "андріївські вечерниці". Ворожба має завдання головно вгадати, чи й яке буде подружжя молодих людей. Подамо тут деякі з численних способів ворожби:

Виливання розтопленого воску на холодну воду та відчитування форм, у які він застигне. Часом держать застиглий віск між стіною та свічкою і вгадують із тіні.

Пускання на миску з водою двох голон, або лущипинок горіха (нераз зі засвіченими свічками в них), та вороження з того, чи вони зійдуться, чи потонуть.

Годування собаки "балабухами", чий з'їсть перший.

Числення колів у плоті, чи насіння, набраного в жменю; якщо їх є "до пари", це віщує весілля.

Питання стрічних чоловіків про їх ім'я. Так буде називатися і майбутній чоловік.

Підслушування розмов на вулиці чи під вікнами та відповідне пояснення їх змісту, як ворожби.

Витягнення наосліп із-під переверненої тарілки різних предметів. Перстень значить одруження, хрестик — смерть, чотки¹⁾ — черництво тощо.

Ставлення в воду зрізаної вишневої гілки, чи розцвіте до Різдва.

Багато є теж різних відмін цих головних способів ворожби. Окрема гра на андріївських вечерницях — це "калита". Калита — це круглий корж з маком та медом. Його вішають на стрічці зі стелі. Кожний хлопець під'їздить до калити на коцюбі²⁾, мов на коні, та старається її вкусити. Інші стараються його за той час розсмішити. Хто розсміється — програв. Хто ж вкусить, того звать "Андрієм" і він має почесне місце в той вечір. Калита значить сонце, яне з осінню хочуть "з'їсти" злі сили.

---

¹⁾ чотки — вервиця — нанизані коралі для рахування молитов.

²⁾ коцюба — нухонне знаряддя для всаджування горшків у гарячу піч.

В дотепному товаристві “калита” — цікава забава. Так, як і вороження, хоч у нього нема підстави вірити. Та молода людина, тепер, не менше, як і колись, завжди рада знати свою долю, хоч би лиш на жарти.

ЗИМОВІ СВЯТА

Свято святого Миколая, єпископа міста Миру в Малій Азії, припадає на 19 грудня. У давній традиції в той день вільно було селянам варити пиво, бо звичайно це було лиш право пана. Тому в честь святого Миколая варили пиво та справляли бучні гостини. Одначе, не ця традиція затрималася в нас. Святий Миколай вже за свого життя на землі любив потайки помагати потребуєчим, зокрема дівчатам, яким підкидав посаг, щоб могли вийти заміж. І тепер вважають його опікуном та помічником, головно дітей, рибалок та всіх, що в небезпеці. Багато є легенд про його чудотворний рятунок людей. Та в нас найбільше закріпився звичай, що святий Миколай приносить у свій день чемним дітям дарунки. Цей звичай треба пленати в домах, школах, молодечих організаціях. Проте ж спрямувати всі сили на те, щоб таким обдаровуванням надати якнайбільше виховного змісту. Роздача дарунків повинна в'язатися з відповідною сценною, деклямаціями та піснями дітей. Важливо, щоб гарно прийняти та пошанувати Святого, не лиш одержати дарунки. Святий Миколай не повинен бути подібний до популярного в країнах нашого поселення Сента Клоса. Святий Миколай — угодник Божий і має право нагороджувати чи карати поведінку дітей. Його дарунки повинні мати теж виховне значення, як ось українські книжечки чи передплати на українські дитячі журнали. Не в величині чи дорогій ціні цих дарунків сила, а в тому, що діти їх добре заслужили. Тому треба теж викорінювати прийняту тут звичку, що одержані дарунки діти якнайшвидше і без ніякої уваги нищать.

Різдво Христове припадає в нашому календарі на 7 січня, а його навечеря, Святий Вечір, на 6 січня. Свято Народження Ісуса Христа злилося з передхристиянським святом Коляди, чи то Корочуна, яким наші предки обходили найкоротший день у році та початок відродження сили сонця. Тим самим це був і початок нового року.

Довгі та загорілі були й є суперечки, чи не перенести нам Різдва, "як у всьому світі" на 25 грудня. Умовини праці чи навчання таки змушують до цього багато родин. Але ж слід пам'ятати, що 7-го січня святкує Різдво весь український нарід. І ми знаємо, що він його таки святкує, не зважаючи на всі большевицькі заборони та антирелігійну пропаганду. До того ж різниця в даті Різдва дає дітям та молоді краще розуміння своєї ідентичности та почуття пов'язання зі своєю спільнотою. Тим більше, що в розумілі й людяні працедавці та вчителі навіть шанують українців, які гідно й належно відзначають Різдво Христове за своїм звичаєм.

Українське Різдво, навпаки, ніж у нашому доквіллі, свято не комерційне. Воно сповнене символікою духових вартостей. Роздача дітям дарунків залишена святому Миколаєві. На Різдво обмінюються хіба святою вечерею, або обдаровують ласощами колядників. Але головно Різдво повинно захоплювати нас духовими вартостями — виявами любови, пошани до ближніх. Це ж свято милосердя. Пастушки принесли дари Божому Дитяті, і ми повинні захочувати наших дітей, щоб відмовляли собі до Різдва в дечому та допомагали, ради свята, бідним українським дітям у розсіянні, а зокрема дітям наших в'язнів і дисидентів. Можливості такої допомоги існують, і наші установи займаються ними.

Коли говоримо про Різдво, важко відділити від нього ялинку. Хоч це звичай не український, а скандинавський, в Україні вона znana від багатьох поколінь, і її не можна й не треба уникати в побуті. Можна, одначе, її належно використати: щоб діти щось власноручно майстрували на ялинку, щоб прикрасили її в українському стилі, чи знов

же, щоб дарували ялинку комусь, хто її не мав би цього року.

Різдво, чи християнське, чи ще передхристиянське, це час побажань. Їх складали особисто рідним і сусідам, а тепер, на віддалі, єдиний спосіб передати побажання — це різдвяні картки, чи то оголошення в нашій пресі. Маємо широкий вибір українських різдвяних карток, а купуючи їх, підтримуємо наших малярів і видавців. Треба, проте, добре вважати, щоб картка не була переладована прикрасами, щоб була в доброму стилі. І найкраще написати бажання таки власноручно, не тільки підписатися під видрукованим текстом. Тоді зойно ми виявили цими бажаннями увагу адресатові. Не треба теж забувати про різдвяні привіти тим, що їх від нікого не дістануть. Це люди самітні, по лічницях та старечих домах, священники та черниці, а в неостанню чергу й підсоветські в'язні. Їх адреси подають наші часописи, а деякі привіти до них таки продістаються. Якби навіть ні, то звертають увагу советської влади, що про цього в'язня знають та дбають.

Навечеря Різдва, Святий Вечір, це властиво найважливіша частина святкування. Кожна подробиця його має своє велике значення. Найважливіший сніп пшениці, “дідух” або “рай” із застромленою дерев'яною ложкою за перевеслом. Він, ще з поганських часів, представляє духів предків, які приходять на Різдво в гості. Бо однаково, Коляда чи Різдво, це свято родини, коли за спільним столом засідають живі разом з померлими. Дідуха вносить святочно в хату господар перед вечерею, бажає родині веселих Свят та ставить його на почесному місці, на покутті під святими образами. До святвечірніх традицій належить теж сіно під скатертю на столі, бож Христос спочив на сіні, на рогах по зубчинові часнику “проти злих сил”, а під столом, розкидані на солоній горіхи й ласощі для дітей. На столі залишене додаткове накриття і засвічена свічка. Це в пам'ять померлих, головно тих, що полягли за Україну. Все це речі, що їх можемо придбати та мати на святвечірньому столі й тут.

До Святої Вечері є звичай сідати, коли на небі покажесть перша зірка, як колись показалася над вифлеємським вертепом. Вже в країнах нового поселення завівся гарний звичай, світити святвечірню свічку в день Святого Вечора приблизно в той час, коли в Україні п'ята година по полудні, та в короткій молитві злучитися думками з усіма українцями по всьому світі. Цей звичай ввела в молодечій організації "Пласт" бл. п. проф. Кекилія Паліїв, але він настільки гарний та змістовний, що вартий поширення на все наше громадянство.

На святвечірньому столі, крім свічки, обов'язковий калач. Це білий дріжджевий хліб, обведений плетінкою з тіста, з додатковою булочкою на верху, "душею", що призначена для преднів.

Святу Вечерю повинна започаткувати молитва, відчитання тропаря на Різдво Христове, відспівання коляди "Бог Предвічний" та відчитання розділу з Євангелії про Різдво (від св. Луки, II, 1-20). Далі всі діляться просфорою, білим хлібом помашеним медом. Кожний з'їдає кусень просфори та бажає всім щасливих свят і всього добра.

Далі споживають дванадцять страв, на честь дванадцяти апостолів. Страви безм'ясні, бо кожне велике свято повинен попереджати піст, а давніше були й без набілу, на рослинних товщах. Вибір цих страв різний у різних околицях України. Але всюди є обов'язкова кутя — варена пшениця з маном та медом, часом з горіхами та іншими додатками. Це страва поминок по померлих (ноливо) і її включають у Святу Вечерю на знак злуки всіх членів роду: живих і померлих. Далі до обов'язкових страв належить борщ із "вушками" (маленькими варениками, начиненими грибами); а далі в довільному виборі різні роди вареників, пирогів, голубців, риба, приготовлена на різний спосіб, гриби, квасоля, горох, біб, різні каші, пампушки та інше печиво, врешті узвар — сушеня — варені сушені овочі. Святвечірні страви мають зображувати дари землі, води й повітря, що за них дякуємо Богові у Святій Вечері.

Є теж звичай залишати в ніч під Різдво засвічену свічку, три ложки куті та шматок просфори на столі. Це за старим звичаєм, для покійних, коли вони завітають ніччю до хати.

Та всі ці зовнішні ознаки ще не освячать Різдва. Найважливіше в ньому — це настрій. Його можуть створити тільки люди, в цьому випадку старші. Це їх справа показати молодшим, як відноситися з належною пошаною до всіх звичаїв та обрядів свята. Вони мають відвести розмову за святвечірнім столом від буденних тем — до пояснення різдвяних звичаїв та їх значення, до спогадів про колишні, може історичної ваги Різдвані Свята, про людей, що за них горить на столі свічка.

Дуже добре й доцільно в більших родинах підготувати дітей до якоїсь вертепної сценки чи виголошення різдвяних віршів, що їх знайдемо подостатком у дитячих журналах (“Веселка”, “Готуйсь”) чи книжках. Ці виступи можна повторити під час дальших днів свят у гостях, і певно вони дуже прикрасять Різдво в хаті.

Різдво — час співання коляд. Їх співаємо і в церкві, і в хаті повинні співати, або хоч слухати з платівок. Та найважливіше — це ходження з колядами від хати до хати. Ходять діти, молодь, а то й дорослі, з рамени церкви, чи якоїсь громадської організації. Тепер цей звичай починає занепадати: зимно, важко, незручно, шкода бензини... Час-то “позбуваються” коляди, даючи просто даток на якусь громадську ціль. Безперечно, щедрі датки на церкву, громадські та добродійні цілі — дуже підходять до Різдва. Але спосіб їх збирання — не байдужий. Якщо можна його отримати із стародавніми звичаями, треба такі традиції плекати. Варто щороку відсвіжувати та побільшувати запас відомих колядок, ходити колядникам з традиційною зіркою й вертепом, а то й передягати їх за вертепні постаті: янголів, трьох царів, Ірода, смерть, чорта, або й когось за “нозу” — знак урожаю та добробуту. Все це оживляє колядування та зацікавлює ним ближче і колядників, і господарів. Крім колядок — вістки про народження Ісуса,

приносять колядники господарям теж і святочні бажання, "віншування". Вони дуже цікаві та старовинні, і їх виголошують кожному членові родини зокрема. Напевно і в наші часи кожний прийме їх із вдячністю.

Насувається порівняння поміж колядуванням та похатнім збиранням ласощів у навечер'я свята Всіх Святих (Геловін). Воно дуже поширене майже в усіх країнах нашого поселення. Та різниці тут дуже великі: колядники величають Різдво Христове, приносять доброзичливість людям та пошану до давніх традицій, скріплюють почуття єдності нашої християнської та народної спільноти; а щойно тоді дістають належну за все добро винагороду.

Це зрозуміле, але завжди треба його підкреслювати, що нема Різдва без духової обнови й скріплення віри в Новонародженого. Як молитви при Святій Вечері, так і участь у Святій Літургії кожного святкового дня — це основа всіх різдвяних святкувань.

Новий Рік припадає в нашому календарі на 14 січня. По-християнському — це подяка Богові за прожитий рік і початок нового, — далі це пам'ятка найменування Ісуса Христа, як теж **свята святих Меланії (13 січня) і Василя (14 січня)**. У народному календарі — це продовження свята Коляди. А ми знаємо, що наші предки цим святом починали новий рік з накликуванням щастя й урожаю в ньому. На новий Рік продовжується колядування по хатах, з тією лиш різницею, що двоє колядників передягаються за "короля Василя і королеву Маланку". Та найважливіша дія на Новий Рік — це "посівання". Малі хлопці посівають ранком на Новий Рік, ходячи від хати до хати, сіючи на долівку зерно з рукавиці. В народних віруваннях хлопчик — уосіблення чистоти, краси, надії. Тому власне хлопці посівають, виголошуючи відповідні віршовані бажання. Це знову нагода для дитини: вивчити нові українські тексти та довідатися, що люди ними тішаться, бо ж посівальників приймають по хатах радо та обдаровують щедро.

У нас завівся звичай справляти забаву з танцями, “маланку”. Наскільки можна використати забави для ознайомлення з українськими традиціями, про це ми вже говорили. А ще зокрема на “маланці” може виступити посівальник з віншуваннями, можна вивести сценку зі Старим та Новим Роком, можна теж вплести співання пісень, зокрема колядок.

Свято Йордану — Водохрища припадає 19 січня, а перед ним є теж святкове навечер'я, Щедрий Вечір. Християнський Йордан, це пам'ятка хрищення Ісуса Христа в ріці Йордані на початку Його прилюдної діяльності. А в старовинному нашому календарі — це закінчення свята Коляди. Щедрий Вечір — це майже точне повторення Святого Вечора, з усіма традиційними стравами. Тоді, за давніми віруваннями, приймаємо востаннє духів, добрих та злих, які гостювали в хаті в час Коляди. Тому й вечір цей “щедрий”. А на сам Йордан, хоч люди далі гостяться щедро, але духам вже не дають нічого, тому звуть цю гостину “голодна нутя”.

До Йордану належить, як найважливіший знак, свячення в церкві вода, на пам'ятку хрищення Христа в ріці Йордані. Дома святити воду теж у ріці, вирубуючи в льоду ополонку в формі хреста, ставили з брил льоду хрест, барвили його бураковим соком та прикрашували сосниною. При ньому відбувалося свячення. Тепер святимо воду звичайно в церкві або перед церквою. Свяченою водою ділиться родина перед щедрою вечерею так, як перед Святою Вечерею ділилися просфорою. Побожні люди звичайно постять весь день, аж поки нап'ються свяченої води. Після Йордану є звичай, що священник обходить всі хати вірних, кропить їх свяченою водою та роздає дітям святі образки.

У силу свяченої води в нашому народі дуже вірили. Їй приписували теж і можливість лікувати недуги і відганяти всяке зло. У нас робили рідке тісто із свяченої води та наліплювали хрести, зроблені з нього, на всі двері в хаті,

“щоб лиха сила не пройшла туди”. Цей звичай гарний і у своїй власній хаті можна його теж проводити, хоч не вповні, то дещо з нього.

У час Йордану співають щедрівки — “щедрують”. Щедрівки дуже подібні до колядок. В них теж пов’язані з християнським Різдвом та Йорданом, з шануванням Христа, Пречистої Діви та святих — старосвітські теми про красу й врожай, про постання світу, про лицарські подвиги. Щедрувати ходять теж від хати до хати, так як і колядувати. Тільки на відміну щедрувати ходили звичайно жінки.

Стрітєння, 15 лютого, це пам’ятка про подію принесення сородженного Христа до храму в Єрусалимі та зустрічі з праведними Симеоном і Анною. В цей день святять у церкві свічки і таку свічку слід дати в руки вмираючому. Стрітєння — це завершення церковного різдвяного циклу святкування. Після нього вже не співають коляд. І в народному календарі це вже передбачення недалекої весни. З погоди на Стрітєння ворожать, чи скоро прийде весна: “коли на Стрітєння зима з літом стрічається (значить: прийде відлига), то зима ще довго потриває”, або — “коли на Стрітєння півень води нап’ється (з розталого снігу), то влітку віл наїсться (буде добрий урожай)”, і таке подібне.

ВЕСНЯНІ СВЯТА

Початок весни пов’язали наші предки з **празником Сорока Мучеників**. Він припадає на 22 березня нового стилю. Тоді то, казали, птиці прилітають із вирію (з теплих країн) і приносять весну. Щоб відзначити цю радісну подію, пекли булочки в формі пташок та роздавали дітям. Цей гарний звичай можна без труда повторяти й сьогодні.

Святкування пов’язані з Великоднем починалися, власливо, ще в зимі, із початком **Великого Посту** та приготуванням до нього — **м’ясницями й пущенням**. М’ясниці — час

забав та весіль. Пущення, в останній тиждень перед Великим Постом, від т. зв. М'ясопусної або Всеїдної Неділі, це час особливо багатих гостин, обов'язково з варениками. Окремо відбувалося "бабське пущення", гостина, що в ній брали участь самі заміжні жінки. Тепер це дуже гарна нагода товариської зустрічі наших жіночих організацій.

З закінченням м'ясиць, а тим самим і часу весіль, пов'язаний звичай "колодки", Колись справжня дерев'яна колодка, пізніше замінили її пучком стрічок чи китичкою квітів. Колодку причіпали до руки хлопцям та дівчатам, які в ці м'ясиці не подружилися. Причіпали колодку теж і їх батьнам, "за нару, що не добре дбали", щоб одружити дітей. Можливо, що в наші часи цей звичай виглядав би дещо жорстким, але в відповідному товаристві та в формі жарту можна й його переводити. Це щось на зразок "котильонів", що їх вживають на забавах. До речі — коли хлопець причепить дівчині "колодку", він обов'язаний і найняти для неї танок, тобто заплатити музикам, щоб грали до танку зокрема їм обоім. А дівчина віддячується за колодку на Велидень писанкою — і так колодка стає дуже гарним та тактовним засобом дальшого залицяння.

Варто згадати, що "пущення" знане в цілому християнському світі, як ось "нарнавал" у західноєвропейських народів.

Приписів посту придержувалися наші предки дуже сумлінно. У перший день посту навіть "полонали уста", щоб не осталося нічого масного, скоромного³⁾, як теж випарювали всі горшки, щоб і в них нічого непісного не осталося. Тепер наші Церкви дуже влегшили пости. Але це не перешкоджає, щоб поодинокі родини таки встановляли для себе власний пісний календар із днями в тижні без м'яса, а то й молочних страв. Попри всі інші великі релігійні та моральні вартості, такий піст може стати теж спільним родинним самовиховним зусиллям, яке ще сильніше з'єд-

---

³⁾ скоромне — харч не пісний (з м'ясивом, тваринним товщем та набілом — продуктами з молона).

нає родину та стане прикладом дітям на все життя. Це ж саме відноситься і до інших постів у році: Пилипівки перед Різдом, Петрівки перед святом св. Апостолів Петра й Павла, Спасівки перед Успенням Матері Божої та п'ятниці кожного тижня.

В час посту дуже важливе поминання померлих. Звичайно наші Церкви відправляють у тому часі окремі богослужби, "сорокоусти" і парохіяни записують своїх покійних у "родинні пом'яники", щоб їх на сорокоустах поминали. Дуже гарний новий звичай — записувати в такі пом'яники теж і поляглих за волю України, чи замучених воєнними. В останні часи це буде Алла Горська, Гелій Снегірьов, Володимир Івасюк. І їх годиться згадати разом із покійними членами родини.

Великий Піст — це теж час писання писанок. Ця діяльність зокрема популярна, бо писанка знайшла серед нас велику увагу. Багато наших дівчат та жінок вміють їх писати (а це традиційно і є жіноча робота). Писанки теж дуже широко використовують у пропагандивних виставках чи показах перед чужинцями. Однак, треба звернути окрему увагу, щоб наші писанки були згідні з народними оригіналами. Правда, кожному вільно творити собі нові взори та добирати краски, але треба дуже добре на цьому розумітися та мати великий талант, щоб створити щось нове, згідно з традиціями й символікою писанки. Писанка, навіть технічно бездоганно виконана, але з невідповідними взорами чи красками, втрачає свою вартість. На щастя, маємо численні альбоми з добрими взорами писанок і при добрій волі є на чому вчитися. При тому гарно теж притримуватися старовинних звичаїв, які підкреслювали святість писанки, як знаку нового життя. Писанчарка мусіла бути зовсім здорова, перед початком писання повинна вся вмитися та вдягнути на себе все чисте, повинна розпочати роботу молитвою, а до писання вживати води з розпущеного снігу. Писанка варта цього. Вона, вже як саме яйце, є знаком життя. А до того кожний взір на ній має своє окреме значення.

Це зовсім певне, що **Велидень** у першу чергу — церковне свято й основне приготування до нього повинно бути згідно з приписами Церкви, з окремим говінням⁴⁾ і прийняттям Святих Тайн чи то вислуханням Місії. Наші Церкви мають на час Великого Посту окремі традиційні дуже гарні богослуження, як наприклад згадані Сорокоусти чи Поклони на четвертому тижні Посту. Попри їх глибоке релігійне значення та поетичну красу, вони невідлучні від української традиції.

Неділю перед Великоднем звемо Вербною. Біблійну пальму заступали в нас бруньками — “коти́нами” на лозах чи вербах. Ці “коти́ки” ще й до християнства були знаком весняного пробудження, молодости, невинности. Їм приписували теж ліchnичу силу. Є звичай “бити” кожного стрічного свяченою в церкві лозою. До того є приказки, наприклад: “Верба б’є, не я б’ю, від нині за тиждень — Великдень”. Цього биття не треба зводити лиш до товариського жарту. Це старовинна чародійна дія, яка має передати всі прикмети лози “шутки” — тому, кого б’ємо. Свячену лозу дуже шанують, закладають у хаті за святі образи. Вкладають її теж у домовину покійникам, зокрема тим, що помруть у Великодньому часі.

Звичайно в тижні перед Великоднем припадає ще одне дуже помітне свято: **Благовіщення Пречистої Діви Марії** (7 квітня). Це пам’ятка звіщення янголом Пречистій Діви, що стане Вона Божою Матір’ю. Свято це дуже добре підходить до весняного настрою радості й надії та відзначається навіть у Церкві вживанням світлих риз у час Богослуження, хоч би й припало на Велику П’ятницю. На Благовіщення вільно теж дівчатам виводити перший весняний хорівід “кривий танець”. Тоді теж святять у церкві проснуру і вірять, що вона має силу вирощувати кращі урожаї в полі й на городі, а також лікувати.

---

⁴⁾ говіння — реколекції у Великому Пості, участь у Богослуженнях, вислухання проповідей, пощення — перед Сповіддю та Св. Причастям.

Благовіщення — це свято звільнення. Тому випускають із хат чи стаєн всіх свійських тварин, а зокрема навіть купують пташок, щоб їх пустити на волю.

Тиждень до Великодня звать Великим або Страсним, бо в ньому відбувалися страсті Христові. Найважливіші дні цього тижня починаються від четверга. До четверга вся хата та господарство повинні бути приведені до ладу, чисті, а тому й цей четвер називають Чистий, або Страсний. Ввечері у той день читають у церкві “Страсті” — дванадцять евангелій про страсті Христові. Після перших евангелій б’ють у дзвони, після дальших вже лиш калатають дерев’яними калаталами, і так аж до Великодня, коли то щойно можуть знов заграти дзвони. Нашим стародавнім звичаєм вірні держать у руках під час Страстей засвічені свічки, або навіть по три свічки сплетені разом, так звані “трійці” на честь Святої Трійці. Доволі важко задержати сьогодні звичай несення засвіченої страсної свічки аж до хати. Але колись у нас такий звичай бував, і згаснення свічки дорогою вважалося злим знаком. Страсну свічку переховували опісля за образами, як велику святість.

Поденуди існував теж звичай, що прийшовши додому зі Страстей, їли вечерю із сьоми пісних страв, включно з кутею, на згадку про покійних. Для людей, які старалися найточніше виконувати всі приписи Церкви, це була остання їжа аж до свяченого на Великдень.

Велика П’ятниця, день смерти Христової, це майже святковий день. Тоді не годилося важко працювати, хіба що господині приготувляли свячене. Того дня в церкві закладали плащеницю на Божому Гробі, а замість Служби Божої відбувалася славна своєю красою Єрусалимська Утреня, а поденуди окремі концерти псалмів. В нашому громадському житті витворився гарний звичай, що представники церковних, молодечих та громадських організацій держать почесну стійку при Божому Гробі в п’ятницю та суботу.

В суботу вірні відвідують Божий Гріб, а поденуди по полудні вже і святять свячене, хоч правильно свячення повинно відбуватися аж після Воскресної Утрени.

Свячене — це один із найважливіших знаків воскресної радості. Святять головно страви, яких у Пості не їли, і аж на Великдень “розговляються” ними. Особливе значення мають яйця: зварені й обібрані, однокольорові крашанки і врешті писанки з узорами. “Червоне яечко” — це популярна назва Великодня, особливо в центральних та східних областях України — сам Великдень.

Дуже важливе великоднє печево. Традиційно воно трояке: “баби”, з великою кількістю яєць, “золоті”, — для Воскреслого Христа. Їх печуть у Страсний Четвер. У п’ятницю печуть “білі” паски в пам’ять покійних, із простішого тіста. В суботу печуть “чорні” паски, з разової муки, “для людей”. Назва “баба” завертає нас у сиву давнину, як і “дідух” на Різдво. “Паска” — жидівське слово на свято Пасхи, що вживається і в Церкві на означення Великодня.

Крім яєць та хлібів, святимо масло, сир, та різні м’яси-ва. В давнину святили навіть ціле печене поросся. Обов’язкові гіркі зела (хрін) на згадку про гіркість Христових страстей. Часом святять і заправлені хроном бурячки. Хрест — це головна прикраса свяченого. Знаємо дуже штучні прикраси з тіста на паснах, у формі хреста, сир та масло теж часто прикрашають хрестиками з зерен перцю чи гвоздиків. Кошик із свяченим вистелений найкращою вишитою серветкою обплітають барвінком, чи весняними квітами. Свічка, встромлена в паску, має означати світлість Воскресення. Давно вважали, що свячене повинно показувати все багатство господарів, а тому везли його у церкву цілими возами. Тепер, уважають, щоб були у свяченому всі традиційні страви та були вони гарно укладені.

Сам Великдень починався Воскресною Утреною вдо-світа в Світлу Неділю. В українській традиції Великдень — це найбільше свято року, тоді, коли у західних християн найбільше свято — Різдво. Ми ж надто довго терпіли переслідування ворогів та ворожі несправедливості. Тому й

Воскресення Христа — перемога Божої Правди для нас найважливіше запевнення про перемогу Правди на нашій землі. Традиційний Великодній привіт: “Христос Воскрес”, “Воістину (справді) Воскрес!” заміняють часто, і зовсім слушно, подібним: “Христос Воскрес! — Воскресне Україна!”

Наші Церкви відзначають Великдень теж якнайвчистіше: сорокденним постом перед ним та окремим святковим часом П'ятидесятниці після нього.

Великдень так, як і Різдво, сходився з поганським святом наших предків: святом весняного воскресення природи. Цього поганського джерела сягають і наші писанки, зі знаками сонця, рослин та звірів і гаїлки. І знову подібна тут схожість, як на Різдво: воскресає вся природа і воскресає її Творець — Христос.

Святкування Великодня першого дня, після Утрени й освячення Свяченого, було дома. Господар повинен був обійти із свяченим тричі всю хату й обійстя, щоб усе стало повне благодійности Воскресення. Тоді входив у хату й із свяченим у руках бажав всього добра всій родині, а тоді клав свячене на почесному місці на покутті під святими образами.

Великоднє снідання, чи “розговини” починаються відспіванням “Христос Воскрес” та поділом свяченого яйця поміж членами родини, із взаємними побажаннями. Так, як і Різдво, Великдень — родинне свято. На нього повинна зібратися родина якнайчисленніше, переборюючи всі можливі перешкоди. Великдень — “Великий День”. Кажуть, що й сонце на radoшах у той день не заходить, тому цей день таний “великий”. Воскресна радість позначається і прихильністю до людей. Є звичай “христосування” — обрядового великоднього поцілунку та потреба прощення всім ворогам. І у Великдень, як і на Різдво, діти повинні занести частину свяченого старшим людям із найближчої рідні. Цей принос називають у багатьох околицях “дора”, із грецького “дорон” — дар. Так само, як з бажаннями на Новий Рік, діти бігають по хатах, щоб першими привітати

родичів привітом “Христос Воскрес” та дістати писанки й ласощі. Великодній тиждень називають у нас теж “волочним тижнем”, бо під час нього люди “волочаться” від хати до хати, відвідуючи рідних та розвозячи їм свячене.

Дуже важливим складником великодніх святкувань є гагілки, що їх виводять здебільшого дівчата, та “вені”, що їх ставлять хлопці. Гагілки — це весняні ігри, що прийшли до нас із дуже сивої давнини. Це поєднання співів, танків-хороводів, а нераз і діалогів — розмов, немов у театрі. Всі вони представляють весняне пробудження природи та людських почувань, початок весняних хліборобських робіт. У прастарі пісні-гагілки часом вплітаються християнські приспиви: “Вже Христос, вже Воскрес”, чи подібні. Колись гагілки виводила молодь під церквою у всі дні Великодня і їх знання переходило само собою з покоління у покоління. І сьогодні варто, щоб молодь їх вивчала та виводила. Деякі церкви влаштовують хороводи-гагілки на своїх подвір'ях, як було в нас у давнину. А крім того, гагілки можуть стати прикрасою церковних чи громадських великодніх гостин — “свячених”. У гагілках бо є мудрість і краса, яка ніколи не проминає.

Про писанки ми вже говорили, але ще треба додати, що на Великдень їх не лиш святять, а й обмінюються ними, немов великодніми картками-привітами. Дівчата й хлопці мають у цьому обміні нагоду виявити взаїмні почування. Діти граються писанками, “цокаються”, чия писанка сильніша, то знов котять їх із горбка, чия найдалі закотиться.

Радість та прихильність до людей у Великодній час виявлялася теж у необмеженій щедрості. Роздавали “дору” й писанки, гостили кожного, хто ввійшов у хату, влаштовували окремі обіди для бідних. Плекаючи ці гарні старовинні звичаї, годиться теж з нагоди Великодня давати щедрі пожертви на добродійні та громадські цілі. Такі збірки навіть так називають — “даток на писанку”.

Великдень — це теж час поминання покійних. Рідні приходять тоді на могили покійних, вітають їх “Христос Воскрес”, цокають тричі писанкою об хрест. А якщо за

життя чим провинилися супроти покійних, просять у них прощення. Часто закопують в могилу шкаралупки зі свяченого яйця чи трохи свяченого, або ж залишають його на могилі, “щоб птахи забрали та занесли покійним”. До шанування покійних належить теж і “Рахманський великдень”, (справляють у Світлому тижні). Він оснований на віруванні, що десь за морями є країна щасливих душ-рахманів. Вони живуть просто й свято, але не знають, коли припадає Великдень. Тому треба кинути в річку шкаралупки крашанок, щоб заплили у країну рахманів та повідомили їх про це свято.

Наш нарід вірив, що взагалі покійні воскресають на час Великодня, і тоді навіть не можна їх називати “покійними”, а лиш “живими”. Вони всі й збираються у колишніх своїх церквах, разом з покійними вже священиками, у ніч після Страстей, та святкують там свій “Мертвецький великдень”. Різні є вірування про час їх повороту в засвіти. Вже **Томина**, перша **неділя** після Великодня, зветься “**Провідна**”, бо покійників провожають знов у далеку дорогу. То знов переносять цей відхід на **Зелені Свята**, тобто на свято **Зіслання Святого Духа**, то знов на “переполовлення”, на четвер посередині між Великоднем і Зеленими Святами.

Тому й правлять панахиди по померлих в один із цих днів. І цей звичай, як і всі інші, треба нам зберігати. Навіть, якщо могили наших рідних дуже далеко звідсіля...

Недавній, але оснований на стародавніх та дуже гарний звичай, — звичай правити на Зелені Свята соборні панахиди по поляглих за волю України. Цей звичай завівся головню в Західній Україні між війнами, де особливо живою була пам'ять недавніх Визвольних Змагань. Де не було справжніх могил, сипали символічні, щоб при них згадувати всіх наших героїв і мучеників. На цих поминках у Зелені Свята часто були переслідування з боку ворога, а то й нові жертви. Тут же нам ніхто цього не забороняє, і символічні могили можуть бути біля кожної нашої церкви, чи громадського будинку, як свідни нашої пам'яті про поляглих.

Зелені Свята, або П'ятидесятниця, це пам'ятка Зіслан-ня Святого Духа на апостолів та початок Христової Церк-кви. Вони так і зберегли свою передхристиянську назву — “Зелені” Свята. Назва ця походить від того, що у це свято “маїли” дома, церкви й доквілля зеленню. Це вва-жали наші предки потрібним проти всяких ворожих сил природи: мавок, русалок, утопельників. Ці сили були особ-ливо небезпечні саме в той час, коли на полях цвіло збіж-жя. Найкращу охорону давали, за старовинними віруван-нями, широколисті дерева: клен, липа, дуб, ясень. Дуже помічним було теж пахуче листя очерету, лепаха, розсте-лена на долівці хати. Цей звичай, прикрашувати хати ма-єм — “кличанням” дуже відповідав недхненному радісно-му настроєві у церкві із-за приходу Св. Духа — Утішите-ля. Тому на Зелені Свята й наші церкви повинні бути ба-гато замаєні зеленню.

ЛІТНІ СВЯТА

Важко знайти границю між весняними та літніми свя-татами. Зелені Свята, що тісно лучаться з весняним Великод-нем, вже припадають, властиво, на початок літа, бо пер-шим літнім святом вважають **свято Юрія**, (6 травня). Свя-тий Юрій — це мученик за Христову віру в перших вінах християнства. Тому, що був він лицарем-полководцем, по-стала між християнами легенда про його переможну бо-ротьбу зі змієм-людодом та визволення прекрасної ца-рівни. Святому Юрієві приписують теж опікунство над звірятами, над купцями, над військом і зокрема над молод-дю (він же є й опікуном організації молоді “Пласт”).

У народному налендарі зі святом Юрія лучилося ба-гато обрядів, що для нас ледве чи мають якенебудь зна-чення: у Карпатах на Юрія виганяли худобу на полонини, а господар повинен був ранком у це свято викачатися в

росі на своєму полі, щоб був добрий урожай цього року. Але дуже значуче для нас, це щоб передати нашій молоді легенду про святого Юрія, як переможця добра над злом, щоб почитання цього святого давало молоді напрямок цілого їх життя.

Інші літні свята припадають приблизно на час вакацій. Велика кількість молоді збирається на таборах різних наших молодечих організацій, наші родини теж залюбки проводять час літнього відпочинку там, “де більше своїх”. Тому є нагода при вільному часі та своєму товаристві відзначувати більше наших стародавніх свят та обрядів.

Зеленосвятне маєння хат належить до циклу **“русальних” святкувань**. До них належить теж **“водження тополі”**, чи як подекуди кажуть, “лялі”. Це дівоче свято. “Тополя”, чи “ляля” — це найкраща дівчина. Їй дають на голову вінок і цілу прикрашують квітами та танцюють кругом неї, співаючи пісень. Ляля має біля себе вінки та різні страви і роздає їх дівчатам.

На цей час припадає теж топлення чи закопування людської подоби зробленої з соломи. Звуть її Морена і вдягають, як дівчину, або Коструб, Ярило, чи Купало, і тоді вбирають як хлопця. Морена й Коструб — це уосіблення зими, і тому з весняною відновою треба їх знищити “раз на завжди”. Але Ярило й Купало — божища весни й літа. В сумерках віків затратилося пояснення, чому й їх позбуваються.

Свято Купала співпадає з християнським святом **народження св. Івана Хрестителя** — Предтечі Христового (7 липня). Це єдиний святий, що його різдво Церква святкує, віддаючи йому окрему пошану. Ці два свята так тісно получені, що навіть у піснях змішують їх назви. На Івана Купала час найбільшої сили сонця, що в західному світі було відоме як “середньолітня ніч”. Це був в уяві наших предків час святковий і чудодійний. Предки вірили, що в цей день “сонце в воді купасться”, тому й вода має очищуючу силу. Таку ж силу має й вогонь. Тому хлопці й дів-

чата розводили вогнища і скакали через них. Це очищувало й приворожувало щастя. Якщо скакали хлопець з дівчиною разом, це ворожило їх одруження.

Як і всі переломові часи року, час Купала надавався до ворожби та прикликування долі. Дівчата плели свої вінки зранку та залишали, “щоб їх сонце поцілувало”, а ввечері пускали на воду зі засвіченими свічками. Такі ж вінки пускали й хлопці, і чиї вінки зійшлися, ті й мали одружитися. А потонення вінка віщувало смерть.

Було теж повір'я, що в ніч під Купала цвіте й “горить вогнем” папороть. Під цією квіткою заховані великі скарби, а сама вона дає надлюдську силу й щастя. Та лихі сили сторожать її і може її здобути тільки великий сміливець.

Купальські обряди особливо мальовничі та получені з піснями великої краси. А романтична “квітка щастя” теж дуже приманлива і може допомагати молоді застановитися над тим, що великі речі здобувається великим трудом та відвагою. Тому святкування “Купала” в нас відносно досить популярні.

На середину літа припадає теж відзначення пам'яті кількох українських святих. І так 23 липня святкуємо святого **Антонія Печерського**, основника першого українського монастиря — Києво-Печерської Лаври, яка на довгі віки була осередком релігійного та культурного життя всього сходу Європи. Оснування Печерської Лаври було теж початком чернечого життя в Україні, яке відіграло не малу роль у житті та розвитку нашого народу.

У дні 24 липня святкуємо пам'ять першої української княгині-християнки, **святої Ольги**, а 28 липня — **святого рівноапостольного князя Володимира**, хрестителя України. Знов же 6 серпня припадає свято перших українських мучеників, молодих князів **святих Бориса й Гліба**. Багато українців носить імена цих усіх наших українських святих. Вакаційний час не лиш дасть змогу краще привітати їх із днем їх Опікунів, але й пригадати собі та дітям про існування цих наших Угодників Божих та збільшити їх почитання.

Свята другої половини літа — це свята жнив і урожаю, у полі, в городах, у садах. У день **Маковія** (тобто церковне **свято Макавейських мучеників**), 14 серпня святити квіти. У їх китиці, зважаючи на назву свята, вкладали й голівку маку, який опісля вживали на Різдво до куті. Квіти несли святити дівчата, а діти несли по кілька штук всякої городовини.

І знов у той же день “Маковія” припадають роковини хрищення України. Ми щораз ближче року, в якому ця дата сповнить ціле тисячеліття християнства України — (1988), і тому день цей варто пам’ятати та святково відзначувати. Тисячоліття християнства — це одночасно тисячоліття існування нас, як повноправного народу в колі народів християнської культури.

У **свято Преображення (Спаса)**, 19 серпня, святити овочі та мед. Народне передання казало, що до Спаса не вільно їсти цьогорічних овочів ні меду. Якщо хто поважився б це зробити, Мати Боже не дасть на тому світі овочів покійним дітям з його родини. Свяченими овочами всі радо ділилися, головно з тими, що не мали садів.

Святити теж квіти та зілля у свято **Першої Пречистої** (28 серпня). Посвячені квіти мали велику силу, вони могли лікувати різні недуги, а покійним їх клали в домовину.

Жнива, важка й важлива праця в році, мали ряд своїх окремих святкувань. В день перед їх початком робили “**зажинки**”, тобто починали жати малий клапчик, щоб у сам день жнив легше було починати. Та може й на те, щоб змити злі сили, які, як звичайно, хотіли перешкодити у зборі врожаю. Та найважливіша частина святкувань була при кінці жнив. Це **обжинки**. Тоді жінці прощалися з нивою, дякуючи їй за врожай. На кінці поля залишали жмуток невивжатого колосся, зв’язавши його в “бороду”. Це мало бути приміщення для пільних духів, які від тепер не мали б де жити. Далі робили останній сніп, витягаючи по кілька колосків із кожного снопа. Цей сніп несли з піснями до дому господаря і він ставав на Різдво “дідухом”. Ще на

полі вибирали найкращу і найдостойнішу цього звання дівчину, “княгиню”, клали їй на голову вінок з колосся і квітів, давали в руки серп і “орок” (дерев’яний гачок до в’язання снопів) та підперезували перевеслом. Княгиня виконувала останні обряди прощання з нивою та вела похід женців до дому господаря. Господар приймав сніп і вінок від женців та щедро їх вгощав.

Прегарні обжинкові пісні — це вислів радості та вдяки Богові, що закінчено щасливо жнива і тепер люди забезпечені на зиму.

Свято обжинок радо відтворюють на наших літніх таторах чи оселях, бож праця-успіх-нагорода, це справи кожного дня в кожних обставинах, не лиш, як у давнину, при жнивах.

Як ми вже згадували, літо в народному календарі кінчалося на **св. Симеона**, 14 вересня, коли то “ластівки збиралися відлітати”. Так закінчувався річний цикл свят і розпочинався новий.

Розмір цієї праці не дав змоги переказати точно всіх звичаїв та вірувань. Майже кожне найменше свято в році мало для наших предків своє окреме значення, майже кожна праця в господарстві — приписаний час. Хто їх не притримувався — грішив проти одвічних законів народної мудрости. Хто ж їх зберігав, був чесною людиною, вартою всякої пошани.

У нашому побуті слід ще особливо пам’ятати, що родинним святом повинна бути теж і кожна неділя. При добрій волі можна так влаштувати обов’язки всіх членів родини, щоб спільно взяти участь у Святій Літургії та спільно спожити недільний обід. Це не лиш тісніше зв’язує родину та єднає у спільних почуваннях, але і дає таке потрібне відпруження й підкріплення на наступний тиждень.

РОДИННІ СВЯТА

Поза календарним циклом свят є ще події в житті людей та родин, що не зв'язані з якоюсь окремою порою року, але мають своє велике й переломове значення. Це народження, одруження, смерть. Довкруги них маємо особливо багато різних обрядів та звичаїв, бож мова тут не лиш про життя та добро одиниць, а й цілої родини-роду. Від числа його членів, від добре дібраних подруж, залежало його життя, добробут та живучість. А хто вмирав, залишався далі в роді і відроджувався в нащадках. Тому й був звичай надавати дітям імена померлих предків. І як ми бачили, понійних членів роду споминали й “гостили” при нагоді кожного більшого свята в році.

НАРОДЖЕННЯ

Поява кожного нового члена роду була великою й радісною подією для всіх. Тільки ж на матір і дитину, слабих у той час та безпомічних, чигало багато небезпек, від злих сил та від людей. “Нечистий” міг навіть забрати матері дитину та підкинути свою. Тому треба було їх належно охороняти, і це робила баба-повитуха. Вона була не лиш помічницею породіллі, але й жрицею, яка вводила нову дитину у члени роду. Та всі її завдання зовсім відпадають, коли сьогодні діти народжуються переважно в лічниці і там мають точні приписи, як обходитися з ними.

Але після повороту матері й дитини додому можна багато чого доповнити. Наприклад, гарний звичай, що дитині кладуть у головах хліб — знак життя, та ніж — на оборону перед злом.

Христини зате вже зовсім у руках батьків. Їх старалися влаштувати якнайшвидше, ще навіть того самого дня,

бо перед христинами мати не сміла кормити дитя. Це знов виконують тепер тільки в випадках небезпек життя дитини, що христять її зразу. Та з цього нам вказівка, щоб не проволікати з христинами, а хлаштувати їх якнайшвидше.

Хресних батьків запрошував зараз же у день народження батько, заходячи до їх хати та обмінюючи з ними бохонець хліба.

Установи хресних батьків вимагає не лиш стародавній звичай, але й Церква. Між хресними та рідними батьками постає певне споріднення. Куми вважаються ніби членами одної родини. Також і діти їх належно поважають, не забувають відвідати вперше зі святою вечерею, зі свяченим чи з засіванням.

Гості, які сходяться на христини, приносять у хату хліб, сіль та овочі — знаки добробуту. Кума приносить кілька метрів білого полотна — це обрядове “крижмо”. Ним покривають дитину під час хресту, а опісля шиють із нього білля дитині.

Гостина після хрестин — річ самозрозуміла, не лиш у нас. Із замітних звичаїв — прощаючи гостей, мати роздає “виноград”, тобто варені яблука й грушки, а також, на пам'ятку, “квітки” — китички із колосків, зілля та наліни.

Цінавий наш традиційний обряд “пострижин”, тобто першого стриження волосся дитині. Не раз роблять це зразу при христинах, не раз пізніше, аж до п'ятого року життя. Дитину саджають на вивернений вовною вверх кожух — знак повноти й добробуту. Хтось, дуже часто власне хресний батько, витинає їй по жмуткові волосся над чолом, над потилицею та над обома вухами. В давнину був для хлопців теж обряд “посадження на коня”, бо ж чоловік мав бути лицарем-войовником і вміння їздити на коні було його основною вмілістю.

Всі ці обряди — це введення дитини в життя і в родину, та охорона перед “злом”.

ВЕСІЛЛЯ

Весілля — народний обряд пов'язаний із вінчанням, не мало точно визначеного часу в народному календарі. Правда, звичайно “змовини” тобто домовлення про вінчання, сватання та заручини відбувалися восени, після закінчення робіт у полі, а весілля в часі м'ясиць, до Великого Посту. Правда, на ці часи не було якогось окремого припису, хіба що в пости весілля не могло відбуватися.

Весілля в давнину тривало цілий тиждень і було великою, дуже точно опрацьованою драмою. Виступало в ній багато осіб з визначеними ролями і вживалося багато предметів, що мали своє окреме значення. Загальний плян святкування був майже по всій Україні той сам, але поодинокі пісні та обряди мінялися дослівно від села до села. Всюди наприклад молодий і молода мали почот із неодружених хлопців та дівчат, але вони називалися різно: стрітильники, бояри, дружби, дружки, світилки. Крім батьнів молодять належали до весілля й інші старші, одружені люди, як коровайниці, свашки, свати, староста, маршалок. Хтось із них звичайно був “майстром церемонії” цілого весілля.

Так само всюди був необхідний коровай, білий весільний хліб. У різних околицях України він виглядав різно, але завжди прикраси на ньому вназували на злуку двох родів, початок нового життя, щастя та багатство. І так бували на короваях пташки з тіста (знак власного гніздечка), “баранячі роги” та “шишки” (багатство й плідність) чи зелена галузка “гильце”, знак “дерева життя”, прикрашена різнобарвними стрічками.

Наші часи й обставини дуже інші. Але зі старовинних звичаїв треба вибирати ті, що їх пам'ятають старші люди з наших родинних околиць та обрядовість і ритуали, що їх можливо сьогодні проводити.

Початком весільної церемонії було сватання. Воно було після того, як молодята самі добровільно згодилися

одружитися. Сватання завжди виглядало так, що два поважні старші господарі, свати або старости, йшли з хлопцем до дому батьків дівчини та просили їх про дозвіл на одруження. При цьому, одначе, питали й саму дівчину, чи вона згідна. Свати виголошували довгі й поетичні промови, порівнюючи молодого до князенна, а себе до ловців, які шукають прекрасної куниці. На випадок згоди, старости з батьками обмінюються хлібом і молода припинає хлопцеві до пояса вишиту хустку, а старостів пов'язує рушниками. Якщо треба відмовляти, то замість прикрих слів, батько частує сватів чарною горілки.

Цей обряд можна при добрій волі й відповідному наставленні проводити при нагоді заручин. Але найважливіша його суть у тому, що весілля — не лиш справа молодят, але й їх родин та громади (старости). Добрий добір подруж був важливий для всього роду, чи навіть села. Навпаки, як це є тепер у сьогоднішньому світі, де молоді невтомно підкреслюють, що “це наше життя й нікому до нього мішатися”. А власне в обставинах діяспори так до болю важливо, щоб одружувалися українці з українками, бо це найкраще забезпечення збереження українства у вільному світі. Мішані подружжя, хоч є погляд їх захвалювати, все ж таки вони відводять від українських Церков та від українства взагалі значну частину нашої молоді, та навіть і при найкращій волі батьків дуже утруднюють виховання їх дітей на українців. Тому в наших обставинах добір молодят-українців є не лиш завданням сватів у рішальну хвилину, але послідовною дбайливістю батьків, вже від коліски дбати про національне виховання своїх дітей.

Після сватання йдуть традиційні “обзорини” та познайомлення батьків молодят і договорення про всі подробиці весілля. Крім сватання відбуваються опісля ще й “заручини”. Вони є майже повторенням сватання, тільки ж молоді засідають святочно за столом на покутті (заводить їх туди староста, держачи середину рушника, кінців якого тримаються молодята), а батьки благословлять їх.

Нашій традиції чужий обряд дарування перед весіллям, дуже поширений в англо-саксонській культурі “шауер”. У нас молодят обдаровують, але аж при весільному столі, це називають “перепивання до молодої”. В подяку за дарунок гість дістає чарку горілки та шматок коровай або булочку в формі пташка, “перепієць”.

Наші традиційні святкування перед весіллям це вінкоплетини, або дівич-вечір, однаке без обдаровування. На ньому молода прощається зі своїми подругами, бо відтепер буде їх розділювати велика суспільна різниця. Дівчата ж плетуть молодій та молодому вінки (хіба що в церкві вживають при вінчанні металеві корони, тоді плетуть лиш один вінок для молодої). Й співають відповідні пісні, як і впродовж цілого весілля.

До весільних приготувань належить теж печення короваю. Печуть його поважні жінки-коровайниці з відповідними обрядами та піснями. Кожна приносить потроху мук на коровай, що знов вказує на весілля — як спільну справу роду чи громади. Печення коровай, як і вінкоплетини, пов'язане з гостиною, прийняттям.

Запросини на весілля відбувалися колись особисто: молода в повному наряді ходила з друзками по селі та запрошувала кожного, кланяючись низько. Сьогодні такі обрядові запросини можна влаштувати хіба у найближчому сусідстві. Залишається звичний тепер спосіб запрошення друкованими повідомленнями. Та карточка-запрошення повинна бути в українському стилі, виконана з добрим смаком, без переладувань, з традиційними весільними знаками, як коровай, рушник, пара голубів, китиця польових квіток тощо.

Одяг молодят та їх почоту — справа немаловажна. Наше неукраїнське довнілля має щодо цього точні приписи, але ніхто не заборонить нам одягнутися саме на цю святкову хвилину з підкресленням нашого українства. Сукні молодої та дружок можуть бути прикрашені вишивкою, але скромно та естетично. На Полтавщині навіть знають білу вишивку, що підходить до білого одягу молодої. Між іншим

роблять не раз і так, що до вінчання молода та дружки йдуть у модерних сукнях, а на весілля вбирають стильові народні одяги.

Можна теж вжити справді історичних одягів. Та тут треба пам'ятати, що мусить їх проєктувати хтось, хто справді розуміється на цьому ділі. Також треба звернути увагу, що чоловіки не так радо передягаються в незвичні убори, як жінки, а проте вбрання молодого й дружбів мусить підходити до жіночих одягів.

Весілля починається в домі молодої. Нема в нас пересудів, які забороняли б молодим бачити одне одного перед вінчанням. Також батько не веде молодої до вітваря, а тільки обоє молодят веде вже з притвору священик і тільки їх, не батьків, питає, чи бажають одружитися.

Перед виходом до церкви батьки сідають рядком, тримаючи на колінах бохонці хліба та благословлять стоячих навколішки молодят іконами Христа та Богородиці. Ці ікони, "батьківське благословення" займають опісля почесне місце в домі молодят.

До благословення може теж бути долучений обряд "посаду". Молоду саджають на скрині з її приданим, підстелюючи подушку. Молодий (чи часом батько або староста) розплітають їй носу, що остається розплетена на весь час весілля, та накладає вінок. У вінку повинен бути обов'язково барвінок, зелений або позолочуваний. Після розплетення носи молода кланяється кожному членові родини та дякує, що її виховали та доглядали.

До церкви молодята їдуть окремими возами (в наших обставинах, очевидно, автами) молодий з жінками, молода з чоловіками з родини. А повертаються вже разом.

Дуже гарний звичай у церкві — що молоді стоять перед престолом на білому вишитому рушнику. При виході з церкви друзі та подруги обсипують молодят вівсом чи пшеницею; ніколи чужим нам рижем. Але значення одно: це насіння майбутнього щастя.

Дуже важко власти у кількогодінну весільну гостину, звичайно у винаймленій залі, всі весільні обряди, які від-

бувалися напереміну в хатах молодого й молодої. Туди входить “викуп”, що його платить молодий родині молодої, щоб впустили його до її хати, перевезення приданого до хати молодого та введення молодої в його хату і багато ще інших звичаїв.

Із них усіх на сьогодні дуже важливе, щоб батьки зустрінули молодих на порозі весільної залі, як велить звичай, хлібом та сіллю.

Коровая не крають молоді, тільки староста. Він і роздає по кусочку всім членам родини, викликаючи та вихваляючи до цього кожного зокрема.

Про дарування молодим, “перепивання”, ми вже згадували.

Окремий і важливий обряд, це скинення вінка молодій та пов’язання її голови білою хустною. Пов’язує молоду мати, а під хустку може ще дати очіпок, який надає за-в’язаній хустці бажану форму. Хустка й очіпок — це знак, що молода стає жінкою.

З нагоди весілля, як і всіх інших родинних свят, добре й гарно складати датки на різні народні та добродійні цілі.

ПОХОРОНИ

Смерть члена роду була теж важливою подією. Знаємо зі старовинних розкопок, що від сивої давнини наші предки вірили у життя поза могилою та відповідно до цих вірувань влаштовували похорони й поховання. Про вірування нашого народу, ніби понійники живуть близько живих та приходять до них в означені часи, ми вже згадували. Як у нас споминали та “гостили” предків при різних нагодах, про це ми теж говорили.

Місцеві приписи та зарядження погребника не дають змоги вводити в життя наші звичаї. Все ж таки по змозі, вмираючому треба дати в руку засвічену свічку, свячену на Стрітєння. До домовини, було б гарно, покласти, свяче-

не на Успення, зілля, галузку свяченої у Вербну неділю лози, а дітям обов'язково яблучко. Гарно теж дати вишивану подушку під голову, а при замиканні домовини накрити очі вишиваним рушником, на взір козацької китайки.

Після панахиди, чи то в час похорону, коли ховають якогось визначного громадського діяча, співають нераз "Заповіт" Тараса Шевченка. Колишнім воякам українських армій співають над могилою стрілецьку пісню Богдана і Лева Лепких "Видиш, брате мій" ("Журавлі").

Тризна, або похоронна гостина, це дуже давній наш звичай. Колись вірили, що душа не знатиме спокою, якщо не справлять їй тризни. Тепер це звичайна гостина, якою, родина покійного віддячується гостям за участь у похоронах. Обов'язкова страва на тризні — це коливо, кутя, але ж без ману, бо мак означає життя.

Це новий, але дуже гарний звичай, влаштовувати під час тризни збірку на різні народні та добродійні цілі. Це сучасний спосіб затримування давнього звичаю, коли то в пам'ять померлих гостили убогих та подорожніх.

Народний звичай велить поминати покійних зокрема Богослужбами на третій, дев'ятий та сороковий день після смерті. Це згідне з народними віруваннями про долю душі після смерті, та про дні, коли вона найбільше потребує молитви. Однак Церква нічого проти поминок саме у ці дні не має. В сороковий день на тетраподі під час Богослужби повинно стояти п'ять хлібів та п'ять різних родів овочів, що їх опісля жертвують священникові. Це, мабуть, у пам'ятку чудесного розмноження п'яти хлібів Ісусом Христом. Дуже важливі теж поминки в перші роковини смерті. На сході України при цій нагоді, крім Богослужби, "ставили обід", тобто влаштовували гостину на зразок тризни. У давнину це знов було добродійне годування убогих та подорожніх, форма милостині в пам'ять покійного.

Кожну дальшу річницю смерті відзначається теж Богослужбами та добродійними датками. Добре розвинений культ померлих, пам'ять про предків, є ознакою високої культури.

ІМЕННИ

Дуже багато причиняється до закріплення родинних чуттєвих зв'язків вшановування в означені дні в році по-одиноким членів родини. Наше неукраїнське середовище звичайно відзначає у стандартний спосіб дні народження кожної особи. Ми ж, згідно християнської традиції, повинні радше вшановувати дні святих, що їх імена носимо, отже іменини. Кожний календар снаже нам, коли чий іменини припадають.

Іменини — це не лиш пошанування іменинника, але й свято його патрона. Кожний святий заслужив собі на вінець небесної слави якимись визначними прикметами характеру й вчинками, і хто носить їх ім'я, повинен їх наслідувати. Це варто пригадувати іменинникам, а особливо батькам, коли їх діти ще малі.

Звичайно, що найкраще починати святкування іменин і для іменинника й для зібраної його родини — участю у Богослуженні, відправленому в його наміренні.

Іменини старших: батьків, дідів, чи інших старших родичів, це чудова нагода вказати дітям на пошану до старших та обов'язок вдячності супроти них. Дарунки від дітей, виготовлені власноручно, чи то придбані за самотійно заощаджені гроші, напевно будуть найкращим виявом вдяки батькам і опікунам за їх любов та труди. Не треба теж забувати про виголошені гарною українською мовою привіти-побажання, чи листи з бажанням тим іменинникам, що живуть далеко. Це одна з багатьох нагод позначити дітям, що знання української мови в їх житті необхідне.

Знову ж іменини дітей кожного віку, це нагода батькам та старшим спрямувати зацікавлення дитини в належному напрямі, відповідними дарунками, чи це буде українська книжка, чи заплачена мандрівка в українському товаристві, чи спортовий виряд — все це повинно дати не

лиш волю забаганкам дитини, але й допомогти її ростові й розвиткові.

А іменинова забава — це нагода батькам допомогти дитині входити в товариство українських дітей, а опісля в гурти молоді, що, як ми вже згадували, веде до знайдення собі товариша життя у тому ж товаристві. А нам відомо, наскільки це важливе.

Ще слід згадати, що іменинника вітають нашим традиційним “Многая літа”, а ніколи чужими, хоч би навіть перекладеними на українську мову.

Є ще одні “загальні” іменини, які прийнялися в нас може і під чужим впливом, але з уваги на свою велику виховну вартість здобули собі повні права в наших традиціях: це День Матері, друга неділя місяця травня. Наша дитяча й молодеча преса, організації та школи притримуються того звичаю. Концерти з нагоди Дня Матері, виконання за неї в її день всієї домашньої роботи та багато інших способів для вигадливих, вдячних дітей — це ті традиції, що творяться на наших очах і певно колись перенесуться й в Україну, туди, де цього святкування не знають.

ЩОДЕННИЙ ПОБУТ

Не лиш свята, але й будні нашого народу були позначені великою достоїнністю та пошаною до всіх і всього, що його слід шанувати. Попри всі недостатки наших селян, відома й помітна чистота й охайність їх хат та краса їх навіть скромної обстановки. Приміщення святих образів на почесному місці в хаті, на понутті та прикрашування їх рушниками, квітами, “голубами”, відразу вказувало на глибину побожності господарів.

Хто входив у хату, в першу чергу “поклонявся святим образам”. Та й привіти поміж людьми, при зустрічі і відхо-

ді, були врочисті та повні пошани до людей: “Гість в дім — Бог в дім! Милости просимо — сідайте! Не погордіть нашим хлібом-сілля!” — “Ідіть з Богом та нас не забувайте!” А на дорозі здоровилося кожного, навіть чужого, проходжого привітом: “Слава Ісусу Христу”, з відповіддю “Слава на віки”. Коли ж зустрічали кого при роботі, особливо при жнивях, привіт був: “Дай Боже щастя”, з відповіддю “Дай Боже і вам”. Споживання кожної щоденної їжі при родинному столі було започатковане цілим обрядом запросин, бажання “смачного” і закінчене подякою Богові й господині. Всі ці звичаї вказували на високу культуру нашого народу, а через те й високий рівень його міжлюдських взаємин. Ніщо не зможе нас зберегти краще, ніж плекання цих гарних, сповнених символіки звичаїв у наших родинях та товариських колах і їх дбайливе передавання наступним поколінням.

Маємо свідчення, що навіть наші в’язні в советських концераційних таборах притримувалися відкрито наших народних звичаїв і цим збуджували подив та пошану своїх спів’язнів.

Знаємо теж, що в Україні сьогоднішні свідомі українці, звичайно люди високоосвічені, не зважаючи на переслідування, плекають наші старовинні звичаї. Відома світлина спільної коляди чільних представників наших дисидентів. Леопольд Ященко зі своїм хором “Гомін” старався увести в життя обрядові пісні, українські святкування і звичаї. Це видалося “небезпечним” владі і... хор розв’язали. Щораз частіше бувають спонтанні святкування старих народних свят, Коляди, Купала тощо. А що віри в Бога, найприкметнішої нашому народові, ніхто й ніяк убити не зможе, на це маємо подостатком доказів, згадуючи хоч би творчість таких визначних наших письменників, як Олесь Бердник, Ігор Калинець, Микола Руденко, які народилися й виховалися в большевицькому режимі.

Стародавні українські звичаї настільки гарні, змістовні й надто дорогі нам, щоб могли заникнути. Щораз нові по-

ноління перебирають їх за свої і, практикуючи їх, продовжують і розвивають найкращі традиції нашого народу. Мистці черпають із них надхнення, а діти вчаться поважати й подивляти в них скарби духа свого народу.

Небезпена тільки в тому, що ми можемо втратити зв'язок із цим джерелом нашої духовости. Тому й про це мова, пригадка, щоб цього не сталося. Особливо жінка-мати в родині покликана зберігати все духовне добро, яке передали нам наші предки. Тим нашим Матерям, що свідомі свого великого обов'язку, присвячую цю скромну працю.

БІБЛІОГРАФІЯ:

Енциклопедія Українознавства: Наукове Т-во ім. Т. Шевченка, Мюнхен-Нью-Йорк, 1949.

Оленса Воропай: Звичаї нашого народу, Українське Видавництво, Мюнхен, 1958.

Проф. Степан Нилимник: Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег-Торонто, 1963.

Митрополит Іларіон: Дохристиянські вірування українського народу, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1965.

Вступний курс українознавства, вид. Заочних Курсів Українознавства, Мюнхен, 1953.

Sr. Veronica: Pysanky, Herkunft und Bedeutung ukrainischer Östereier, Verlag Paul Haupt, Bern und Stuttgart, 1982.

Хведір Возн: Студії з української етнографії й антропології

Ярослава Турно

УКРАЇНСЬКІ РУШНИКИ

На землях України вишивання є старовинною галуззю народної творчості. Перші вишивки — це амулети — символи весни і сонця, захистники від нечистої сили.

Ці вишивані символи мали ритуальне й побутове призначення. До наших часів збереглося й найбільше було знане ритуальне використання рушників. Рушники були необхідним складником наших традицій, від народження аж до смерті — похорону кожної людини. Прикрашували їх своєрідним орнаментом, пов'язаним з культом сонця, місяця і зір.

У стародавніх пам'ятках, як мотив на рушниках, виступає рослинний орнамент у виді дерева, або галузки так зване "Дерево життя". Крім того дерева, стрічається стилізоване зображення жінки матері з піднесеними вгору руками у супроводі павичів. Це зображення богині землі "Берегині". Ці рушники звичайно обведені хвилястою — безперервною галузкою, що є символом тягlosti життя. Її називають "каймою" або "габою".

На більшості рушників стрічаємо взори, створені з трикутників, ромбів, квадратів, як також із стилізованих птахів, звірів та людських постатей.

Кольори й розміщення мотивів на рушниках залежать від того, з яких околиць України вони походять.

Рушники можуть бути ткані або вишивані. Ними прикрашують хату, а при будові хат пов'язували рушниками будівничих. Нутро хати прикрашували т. зв. кілковими рушниками. Рушниками обводили ікони на покутті та звали їх "наобразними", або вішали над дверима, як охорону проти злої сили, гостей вітали хлібом і сіллю на рушнику. При народженні дитини породілля тримала рушник у руках, а при хрищенні білий рушник вишитий білим — т. зв.

— “крижмо” уживається ще й дотепер. Хто немає рушника, вживає біле полотно.

На похоронах рушник мав своє призначення. На знак жалоби на воротах чи при вході до хати вішали рушник. Лице померлого прикривали рушником, а домовину спускали до гробу на рушниках.

Найбільший ужиток рушника у весільних обрядах: на знак заручин перев'язують сватів рушниками, батьки благословлять перед шлюбом іконою, а молоді стають навколішки на рушнику. З притвору церкви священник провадить молодих перед тетрапод, а під час присяги молодята стоять навколішки на рушнику. По присязі священник зв'язує молодим руки рушником і обводить їх тричі кругом тетрапода, також по виході з церкви й вході у хату, батьки вітають молоду пару хлібом і сіллю, та по простеленім рушнику провадять їх на почесне місце при столі. Ніхто, крім молодих, не може стати на цей рушник. Дружки приносять коровай обведений рушником і ставлять його на столі перед молодими. Рушники на весілля вишивала молада а помагали їй дружки.

Рушниками вузькими й довгими т. зв. “намітками”, чи “перемітками” сарші жінки обв'язували голови, йдучи до церкви. Їх рушники мали прикраси лишень на кінцях, які звисали на плечах.

Рушники були ткані з льону або конопель, а ширина та довжина їхня була залежна від призначення. Рушники були широкі від 25 сантиметрів до 50 см., а довгі від 1, 1/2 метра до 4 метрів.

Орнаментика рушників Центральної України, головню Лівобережжя, складалася з рослинних елементів — згеометризованих квітів.

На Полтавщині — по обох кінцях рушника була гілка з квітами і листям, а цілий рушник був обведений краями “каймою”. Вишивали рушники рушниковими швами малинованими нитками, або біленими, чи й небіленими нитками технікою настилювання й вирізування, а контури об-

водили червоними нитками, швом поза голку. Цей спосіб вишивання надавав взорові легкості — ажурности.

Київщина має вишивку на рушниках густо виповненим взором. Стилiзованi грона винограду скомпонованi з трикутників або ромбiв, чи квадратiв. Над кiвтами, або по обох боках вазона, вишивали птахiв — як голубiв або курочок. Вишивали червоною або синьою ниткою.

Харкiвськi i чернигiвськi рушники крiм рослинних, мають взори укладенi з геометричних елементiв. Типовою є восьмираменна кiвтка з квадратовою серединою. Стрiчається жiночу постать з пiднесеними догори руками з павичами по обох боках. Красна ниток — червона з малою домiшкою синьої .

Схiдне Подiлля має смугастi вишивки по обох кiнцях рушника. Мотиви їх у бiльшостi геометричнi, також трапляються зображення тварин, як коней, баранiв, а часами є й людськi постатi. Взори укладенi 2-3 смугами. Технiка вишивання: низь або хрестики, а у пiвнiчнiй частинi занування; краска червона й синя.

На Волини i Полiсся взори згеометризованi рослиннi зi смугами на кiнцях рушника — виконаних технiкою “занування” червоною краскою з малою домiшкою чорного.

Львiвщина має рушники прикрашенi на кiнцях, а орнаменти — це згеометризованi кiвти, укладенi трьома, або бiльше, пасмами-смугами, найширша звичайно по серединi. Краска вишивок червоно-чорна, з малим додатком синьої або жовтої.

Яворiвськiй район Львiвщини має своєрiднi взори, виконанi так зв. яворiвською гладдю, рiзнокольоровими нитками з перевагою червоної. Це рiд рушникiв т. зв. “перемiтки”, що їх убирають на голову замiжнi жiнки. Iншi обрядовi рушники мають червоно-чорний кольорит.

Стародавнi гуцульськi, закарпатськi — переважно тканi, а взори йшли поперечними смугами по цiлому рушниковi. Новiшi рушники мають вишивку хрестинами або низинною, взори взятi з рукавiв жiночих сорочок.

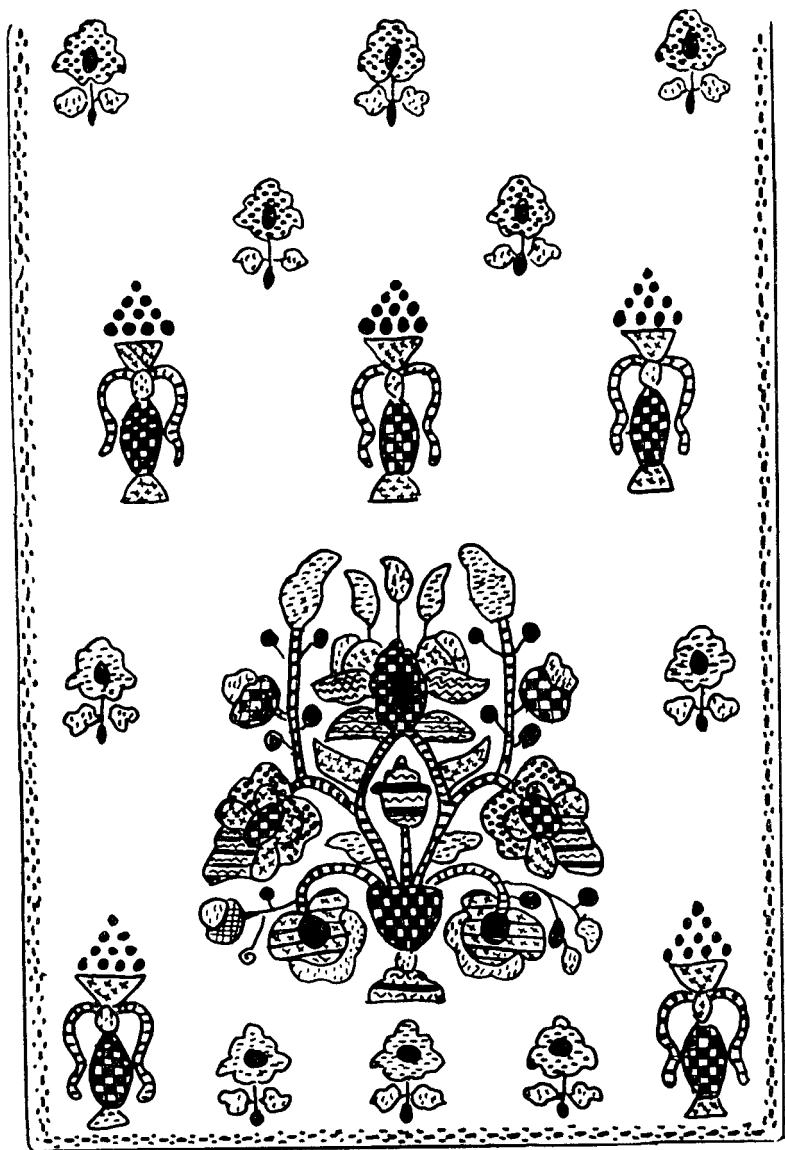
Покутські та буковинські рушники подібні до сусідських подільських і гуцульських. Взори різнокольорові з одним домінуючим кольором — чорним або червоним.

Призначення рушників у всіх районах України однакове — ритуально звичаєве.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Куніцна М. Я.:** Історія українського мистецтва. Вишивання. Академія Наук УРСР, Київ 1969, том 4, книга перша, ст. 277.
- Манучарова Н. Д.:** “Декоративні вишивки” й ілюстрації, ст. 116-123, Українське народне мистецтво, Академія Наук УРСР, Київ 1960.
- Любов-Абрамюк Волинець:** “Наше Життя” 1976 (березень, квітень, травень) “Українські народні декоративні рушники у мистецтві та обрядах”.
- Митрополит Іларіон:** “Дохристиянські вірування українського народу: символіка весілля”, вид. Інститут Дослідів Волині, Вінніпег 1965.
- Січинський В.:** “Народне мистецтво Закарпаття”, Торонто 1957.
- Симоненко І.:** “Народня вишивна Закарпаття”. Матеріали з етнографії та художнього промислу, Київ 1957.
- Чугай Р. В.:** “Народне декоративне мистецтво Яворівщини”, вид. “Наукова Думка”, Київ 1979.

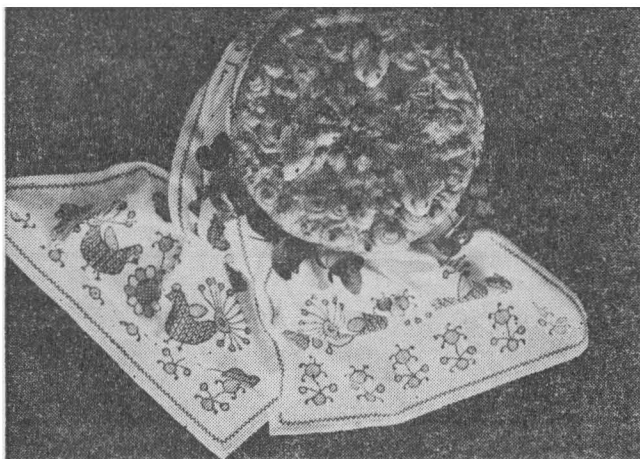
Центральна Полтавщина.
Дерево життя і Княгиня Берегиня, що береже домашнє вогнище.
Кольори — червоний і синій.

Харківщина. Дерево життя (7 гілок — сім днів тижня) з бону "найма", на долині "габа". Колір — червоний.

Придніпрянщина. Дерево життя і півники — що сповіщають
прихід сонця, прихід добра. Кольори — червоний і синій.

Весільний норовай обведений київським рушником. 2 пави
й зображення богині Лади у виді сонця, яка опікується подружжям.
Кольори — червоний і синій.

З М І С Т

Передмова	5
Українські народні звичаї у теперішньому побуті	7
Осінні свята	9
Св. Симеона Стовпника	9
Покрова	9
Вечерниці	10
Св. Катерини та Андрія	10
Зимові свята	12
Св. Миколая	12
Різдво Христове	13
Новий Рік, св. Меланії і Василя	17
Свято Йордану — Водохрища	18
Стрітення	19
Весняні свята	19
Празник сорока Мучеників	19
Великий Піст, м'ясиці, пущення	19
Великдень	22
Благовіщення Пречистої Діви Марії	22
Провідна Неділя	27
Зелені Свята	27
Літні свята	27
Свято Юрія	28
Народження св. Івана Хрестителя — Купала	29
Антоня Печерського	30
Св. Ольги, Володимира, Бориса і Гліба	30
Свято Маковейських Мучеників	31
Першої Пречистої	31
Преображення Господнього — Спаса	31
Зажинки — обжинки	31
Св. Симеона	32
Родинні свята	33
Народження	33
Весілля	35
Похорони	39
Іменини	41
Щоденний побут	42
Бібліографія	44
Українські рушники	45
Бібліографія	48

